

Din viața clăcașilor de pe moșia Potlogi, județul Dîmbovița, la 1830

TUDOR MATEESCU

În valul de jalbe adresate autorităților din Țara Românească de către țărani năpăstuiți, după războiul ruso-turc din 1828—1829¹, figurează și cele ale clăcașilor de pe moșia Potlogi, vechi așezare din județul Dîmbovița², atestată pentru prima oară într-un hrisov al domnului Mihnea Turcitul, din 6 februarie 1580³. Localitatea, așa cum se știe, este strîns legată de realizările epocii brîncovenesti, moșia Potlogi fiind cumpărată de Constantin Brîncoveanu la o dată pe care n-o cunoaștem, dar, în orice caz, înainte de 1683, așadar pe vremea cînd era numai boier, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino⁴. În acel an, el înalță acolo o biserică⁵, pentru ca, în 1698, la zece ani după urcarea sa pe tronul Țării Românești, să ridice vestitul palat de la Potlogi⁶, operă reprezentativă a arhitecturii brîncovenesti⁷.

Palatul era dedicat, așa cum se spune în pisania pusă de domn, fiului său mai mare, Constantin⁸, ucis și el la Constantinopol în 1714, după care este moștenit, împreună cu moșia, de fiul acestuia, purtînd același nume. În hotărnicia efectuată în 1742 din porunca domnului Mihai Racoviță, se spune că moșia Potlogi a marelui stolnic Constantin Brîncoveanu, fusese cumpărată „de răposatu moșul dumnealui, de măriia sa Constantin vodă Brîncoveanu”.

¹ Sergiu Columbeanu, *Date privitoare la situația țăranilor clăcași din Țara Românească în anii imediat premergători Regulamentului Organic (1829—1831)*, în „Studii. Revistă de istorie”, XI (1958), nr. 6, p. 147 și urm. Vezi și Tudor Mateescu, *Aspecte sociale din viața satului Bălteni, județul Dîmbovița, la 1830*, în „Acta Valachica”, Tirgoviște, 1972, p. 265—266.

² Localitatea Potlogi a aparținut totdeauna județului Dîmbovița, nefiind trecută la Vlașca, după schimbarea configurației acestui județ în urma transformării Giurgiului în „raia” turcească la 1417. Se afla la stînga riului Argeș, care, în zona aceea, forma hotarul între cele două județe. Vezi A. Năstase, *Împărțirea administrativă a Munteniei pe hărțile din secolul XVIII*, în „Natura Geografie — geologie”, XX (1968), nr. 5, p. 40. Porțiunea din județul Dîmbovița situată mai la nord a fost trecută la Vlașca, împreună cu satul (apor tirgul) Găești, care devine reședința acestui județ. (Stelian Neamțu, *Găești — reședință a județului Vlașca*, în „Valachica”, IX, Tirgoviște, 1977, p. 179—182).

³ *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, veacul XVI, vol. IV (1571—1580), (București), 1952, p. 450.

⁴ În hrisovul lui Șerban Cantacuzino din 19 februarie 1695, prin care întărește moșiile marelui spătar Constantin Brîncoveanu, moșia Potlogi nu este pomenită. (N. Iorga, *Hîrtii din arhiva Mănăstirii Hurezului*, București, 1907, p. 325—330). Acest fapt nu constituie însă o dovadă că moșia respectivă nu i-ar fi aparținut atunci.

⁵ Virg. Drăghiceanu, *Curțile domnești brîncovenesti. III. Potlogii*, în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice”, III (1910), p. 50—51.

⁶ *Ibidem*, p. 52—53.

⁷ *Ibidem*, p. 55—68.

⁸ *Ibidem*, p. 53.

veanu”⁹. În 1810, potrivit catagrafiei întocmite în acel an, populația satului Potlogi se ridica la 348 de locuitori¹⁰. La 1830, această moșie se afla în stăpânirea marelui ban Grigore Brîncoveanu¹¹, ultimul descendent direct al voievodului martir¹².

În acel an, moșia Potlogi¹³ era arendată pitarului Enache Porumbaru¹⁴, iar clăcașii aflați acolo se achitau față de acesta, de clacă, plug, lemne și dijme, potrivit prevederilor Legiurii Caragea¹⁵. La începutul lunii noiembrie 1830, ei înaintau o jalbă Divanului Săvîrșitor al Țării Românești, arătînd că, pînă atunci, dădeau, după obicei, dijma din porumb cite opt banițe cocoloașe de pogon, dar numai cînd rodea tot pămîntul lucrat. Cum în acel an fusese secetă, nu se făcuse porumb pe toate arăturile, dar arendașul îl obliga să dea tot cite opt banițe. Se ruga de aceea ca să se aplice porunca dată în acest sens de stăpînire urmînd ca dijma respectivă să fie „din zece una”, așadar zeciuală¹⁶.

La 4 noiembrie, Divanul Săvîrșitor adresa o poruncă ispravnicilor județului Dîmbovița, în care, după ce rezuma jalba clăcașilor, stabilea ca, potrivit poruncilor ce le fuseseră trimise, „să nu se supere mai mult decît din zece banice una”¹⁷. Este sigur că nu s-a luat nici o măsură în această pricină, deoarece, la 24 noiembrie clăcașii adresează o jalbă cu conținut similar, în limba rusă, președintelui Divanurilor Moldovei și Țării Românești, semnată la sfîrșit de trei dintre ei, Nițu Isprăvnicelu, Stan Pascaru și Dimitrie Pircălabu (probabil primarul satului), adăugîndu-se cuvintele „i vsio obscestvo” (și toată obștea)¹⁸.

Acest fapt a determinat o nouă hotărîre a Divanului Săvîrșitor luată la 30 noiembrie 1830, în care se vorbește, mai întîi, de această jalbă a clăcașilor, care-i fusese remisă, dar și de jalba adresată tot președintelui Divanurilor de către arendașul Enache Porumbaru. Acesta se plîngea că sătenii ar fi tăinuit o parte din porumbul recoltat și de aceea vroiau să-i plătească mai puțin. Pentru aflarea adevărului, Divanul orînduiește pe Alecu Motescu, care, cu sprijinul ispravnicilor județului, să meargă la fața locului, unde, adunîndu-i pe săteni, pe arendașul moșiei și pe preoții de acolo, aducînd și

⁹ George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dîmbovița (1418 – 1800)*, [Tirgovîște], 1972, p. 662–663.

¹⁰ Alex. A. Popescu-Runcu, *Catagrafia județului Dîmbovița la anul 1810*, Tirgovîște, 1936, p. 66.

¹¹ Ilie Corfuss, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1969, p. 51.

¹² Ștefan Ionescu, Panait I. Panait, *Constantin vodă Brîncoveanu. Viața, domnia, epoca*, București, 1969, p. 161.

¹³ Localitatea Potlogi s-a divizat cu timpul în două așezări: de o parte satul, de cealaltă tirgul. În catagrafia patentarilor din 1831, tirgul Potlogi avea 60 de patentari. Vezi Vladimir Diclescu, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830–1848)*, București, 1973, p. 100–107. În catagrafia similară din 1835, acest tirg avea 67 de patentari. (Ibidem, p. 111). În județul Dîmbovița se aflau atunci patru stărostii ale patentarilor, una fiind Stăroștia tirgului Potlogi (I. Cojocar, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800–1850*, vol. II, București, 1958, p. 601). Separarea se menținea încă la începutul secolului al XX-lea, cînd existau comunele Potlogi Rurali, cu 2482 locuitori, și Potlogi Urbani (309 locuitori), unde se aflau ruinele palatului lui Constantin Brîncoveanu. (*Marele dicționar geografic al României*, vol. V, București, 1902, p. 66). Ulterior, cele două localități s-au contopit, formînd o singură așezare cu caracter rural.

¹⁴ Arh. St. București, colecția Administrative vechi, dosar 823/1830, f. 1, 4.

¹⁵ Ilie Corfuss, *op. cit.*, p. 51.

¹⁶ Arh. St. București, colecția Administrative vechi, dosar 823/1830, f. 1. (Vezi anexa 1).

¹⁷ Ibidem, f. 2.

¹⁸ Ibidem, f. 3.

locuitori din alte patru sate din jur, împreună cu arendașii lor, să cerceteze această pricină. În cazul în care clăcașii au fost dispuși să dea dijma la cantitatea reală a porumbului recoltat și arendașului le-a cerut mai mult, învinovățirea urma să cadă asupra acestuia, iar în cazul în care sătenii ar fi consumat din porumb și croiau să dea dijmă numai pe ce mai aveau, atunci, învinovățirea urma să cadă asupra lor. Cheltuiala făcută cu această cercetare trebuia plătită de partea găsită vinovată. Se stabilea ca, dacă impricinații nu s-ar fi învoit acolo, atît clăcașii cît și arendașul să fie aduși de orînduitul cinovnic la Divan¹⁹.

În aceeași zi, Divanul Săvirșitor se adresa Visteriei, rugînd-o să pună la dispoziția lui Alecu Motescu „mezil de patru cai” pentru a putea face această cercetare²⁰. La 17 decembrie 1830, numitul cinovnic raporta că „după arăturile lăcuitorilor cum și arendașului, într-alt chip nu s-a putea descoperi dreptul adevăr, fără cît să înștiințăm cinstitului Divan a li să trimită carte de blestem”. Pentru a se evita acest lucru, care, desigur, ar fi întîrziat rezolvarea pricinii, cele două părți s-au învoit, prin înscrisuri remise reciproc, întărite și de Alecu Motescu, „a-și urma voirea întocmai după copriinderea zapisilor lor”. Despre acest fapt fuseseră înștiințați și „boieri <i>ispravnici ai județului”²¹, înștiințare la care unul dintre ei răspundea în scris, arătînd următoarele: „... s-au văzut cele scrise de dumneata, pentru care zicem că bine ai urmat de ai învoit pă lăcuitori cu arendașul...”²².

Pricina era stinsă așadar printr-o înțelegere între cele două părți, ceea ce ne determină să credem că, în cele din urmă, clăcașilor li se făcuse dreptate. Jalbele lor arată, o dată în plus, amploarea pe care a cunoscut-o, în anii 1829–1831, petiționarea ca formă de luptă a țărănimii năpăstuite împotriva exploatării²³. Pentru ilustrarea celor prezentate în rîndurile de mai sus, redăm, *in extenso*, două dintre documentele care au stat la baza acestei lucrări.

ANEXE

1

1830 noiembrie < înainte de 2 >, f. 1., Jalbă a clăcașilor de pe moșia Potlogi, județul Dimbovița, către Divanul Săvirșitor, prin care cer să nu mai dea dijma din porumb cîte opt banițe de pogon, ci numai „din zece una”, datorită recoltei slabe din acel an.

627. Noemvrie 2.

Către cinstitul Săvirșitor Divan al Valahiei.

Prea plecată jalbă.

Cu plîngere facem arătare cinstitului Divan pentru dumnealui pitar/ul / Ianache Porumbaru, arendașul moșii ce să numește Potlogi, a dumnealui banului Brincoveanu, că obiceiul am avut pînă acum de dam dijma adetului pămîntului de fieșcare pogon de porumb cîte opt banițe cocoloașe, însă să făcea porumb peste toată arătura. Și fiindcă de obște este știut că într-acest an, din pricina secetii, s-au făcut prea puțintel, căci au rămas arăturile

¹⁹ Ibidem, f. 4. (Vezi anexa 2).

²⁰ Ibidem, f. 5.

²¹ Ibidem, f. 6.

²² Ibidem, f. 7.

²³ Sergiu Columbeanu, *op. cit.*, p. 163; Tudor Mateescu, *op. cit.*, p. 269.

tot negre, și numitul boer, nevrind să judece multa scădere a rodului, ne apucă să dăm de tot pogonul tot cite opt banițe cocoloașe. Ci pentru căci porunca este ca să dăm zeciuală din ceia ce s-au făcut, pentru aceia alergăm la mila cinstitului Divan și ne rugăm fierbinte să fie poruncă a ne priimi numitul boer din zece una, adică din ceia ce să va dovedi că am făcut, veri din mult, veri din puțin, iar să nu ne ia și pentru pământul negru. Aceasta ne rugăm, și cum va fi mila și porunca slăvitului Divan.

Prea plecați supuși,

Noi toți lăcuiitori <i> după moșia Potlogi din sud Dimbovița a dumnealui banului. Brincoveanu.

<Rezoluție:> Poruncă către isprăvnicat după duhul celor trimise într-această pricină.

Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 823/1830, f. 1. Orig.

2

1830 noiembrie 30, < București >. Hotărîre a Divanului Săvîrșitor, pr n care orînduiește pe Alecu Motescu să cerceteze pricina dintre locuitorii satului Potlogi și arendașul acelei moșii, Enache Porumbaru, stabilind modalitățile și măsurile de urmat.

Divanul Săvîrșitor al Valahi <i>.

Fiindcă atît lăcuiitori <i> de la satul Potlogi, sud Dimbovița, prin jalba ce au dat către exelenția sa d. deplin împuternicitul prezedent, arată că pitaru <1> Enache Porumbaru, arendașul aceștii moșii, îi asuprește la dijma porumbului, vrînd a le lua cîte șapte* banice de pogon, iar nu din zece banice una, după poruncile ce sînt date, cit și arendașul și prin jalba ce au dat iarăși către <ex elenți> a sa, arată că lăcuiitorii ar fi tăinuit din porumbul ce au făcut și voesc să-i plătească acum numai pe ceia ce au în ființă, de aceia, spre descoperirea adevărului, orînduiește Divanu <1> pă Alecu Motescu ca, prin marifetu <1> dumnealui boerilor ispravnici ai județului, să meargă la fața locului, unde, față cu săteni <i> și cu arendașul acestii moșii, i cu preoți <i>, aducînd și de la alte sate du prin prejur săteni cu arendașii lor, să facă cercetare și, dacă după destoinice dovezi, supt iscăliturile tuturor acelor de mai sus, să va descoperi că lăcuiitori <i> acestui sat va fi tăinuit din cel făcut mai mult decît cel ce se află în porumbarăle lor, să să îndatoreze a da dijmă pă tot porumbu <1> ce să va dovedi că au făcut numai la 10 banice una, iar dacă lăcuiitorii au fost gata a da dijmă la dreapta suma porumbului ce va fi făcut și arendașul au cerut mai mult, atunci învinovățirea cade asupra arendașului, precum asemenea și dacă lăcuiitorii va fi întrebuițat din porumbul ce au făcut și acum voesc a da dijmă numai pă ceia ce au în ființă, atunci învinovățirea cade asupra lăcuiitorilor, de aceia dar, după cheltuiala ce să va urma într-această pricină, să să plătească de vinovat, și cu acest mijloc să să odihnească amîndooă părțile, fără a să năpăstui vreo parte, iar cînd nu să vor învoi acolo atunci cu alegerea ce să va face în scris, cu bune dovezi, iscălite de satele ce să va aduce să să aducă de orînduitul cinovnic atît <lăcuiitori i> cit și arendaș <u> aici la Divan i însoțit și cu înștiințarea is) prăvnicilor>.

N. 8844. Noemv. 30.

Arh. St. Buc., colecția Administrative vechi, dosar 823/1830, f. 4. Concept.

R É S U M É

Parmi les pétitions adressées par les paysans opprimés aux autorités de Bucarest après la guerre russo-turque de 1828—1829, on peut inclure celle des serfs du domaine de Potlogi, le département Dimbovița. A 1830 cette propriété foncière aussi que les palais construit par Constantin Brincoveanu appartenait au grand Ban Grigore Brincoveanu, le dernier descendant du sage et dévoué prince tué par les turcs à Constantinople en 1714. Les

* Recte opt.

paysans étaient mécontents car le fermier prétendait la dime selon l'ancienne coutume, bien que cette année là récolte avait été mauvaise à cause de la sécheresse. Après une enquête on a finalement rendu justice aux serfs.

PRÉCIS

Among the petitions adressed to the authorities of Bucarest by the oppressed peasants after the Russian Turc War of 1828—1829 we may count the one of the one of the Potlogi estate, Dimbovița county. In 1830 this estate, together with the palace built up by Constantin Brincoveanu, belonged to the great ban Grigore Brincoveanu, the last descendant of the wise and faithful prince killed by the Turks in Constantinople in 1714. The peasants were dissatisfied with the tenants request that the rent should be payed in corn, according to old custom, though that year the crop had been quite bad because of the drought. Finally, after an inquiry, an accord was completed and justice was done.